

vej for kvinderne til at opleve et fællesskab uden for familien, meningsfuld beskæftigelse og for at opnå erfaring i politisk og organisatorisk arbejde. Det sidste ikke mindst, da de små lokale foreninger samledes i store nationale organisationer. Kapitlet afsluttes med en oversigt over, hvordan kvinder op gennem dette århundrede har valgt at beskæftige sig politisk og professionelt med sociale spørgsmål.

Hanne Rimmen Nielsen giver en detaljeret beskrivelse af to forskellige kvindelige folkeskolelæreres sociale og filantropiske engagement i lokalsamfundet i begyndelsen af 1900-tallet som eksempel på, hvordan netop kvindelige lærere var en aktiv gruppe på den sociale filantropis område og i det lokalpolitiske arbejde. Ca ti procent var i begyndelsen af 1930'erne aktive i kirkelige eller sociale komiteer, især dem, der vedrørte børn. Hanne Rimmen Nielsen hævder, uden at dokumentere det, at de to lærere, hun fortæller om, var typiske for de aktive skolelærere gennem deres kristelige og sociale engagement.

I nogle af bogens bidrag findes der en tendens til moralisering over fortidens aktører, det kan måske være vanskeligt at undgå, men historikernes opgave kan ikke være at dømme, men at søge at forstå og forklare, selv om man hverken sympatiserer med mål eller midler. Der er også hos nogle af forfatterne en tendens til at projicere sin egne mål ind i datidens aktører. Det er f.eks. ikke givet, at kvinderne ønskede samme mulighed for deltagelse i det offentlige liv, som mændene havde. Derfor kan man ikke dømme om, hvorvidt kvinderne opnåede, hvad de ville, ved at bruge sine egne standarder og mål. Bogen afsluttes med en kronologisk oversigt over love i de tre skandinaviske lande. Efter hvilke kriterier, de er udvalgt, er ikke helt klart, de vedrører kvinder, men det gør jo stort set alle love, måske bortset fra dem, der omhandler militæret.

Bogen kan varmt anbefales, de fleste kapitler er en forøjelse at læse, interessante og velskrevne.

Signild Vallgård

ULF HAMILTON: Teknik på bönders villkor. De tekniska och politiska aktörernas inflytande på den statsreglerade tekniska förändringen i Sverige 1806-1972. Stockholm, Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in History 54, 1997, SEK 264.

Af en eller anden besynderlig grund er bogens omslag udstyret med en tegning der viser noget fra samlebåndsscenen i Chaplins *Moderne Tider*. Det er en dum vildledning af den potentielle læser. Bogen handler nok om teknologi, men ikke om hverken industri eller arbejdsprocesser og heller ikke om individets magtesløshed i modernitetens malstrøm. Udgifterne har tilsyneladende ment at den temmelig tørre tekst skulle have lidt modspil. Det er de ikke sluppet godt fra.

Afhandlingen selv er på mange måder vellykket. Den handler om hvordan teknologi udmøntes gennem staten og det politiske system. Af de i alt syv kapitler rummer det første en indledning og det sidste en opsummering og konklusion. I de fem mellemliggende kapitler analyserer forfatteren et tilsvarende antal eksempler på implementering af ny betydningsfuld teknologi. Fælles for dem er at den svenske stat spillede en afgørende rolle, enten ved selv at gå ind med investeringer/garantier eller ved, i form af et lovgrundlag, at tilvejebringe den nødvendige regulering af teknologiens anvendelse.

Det første eksempel er bygningen af Götakanalen 1806-1818. Dette system af

dels naturlige, dels kunstige vandveje forbinder Sveriges to største byer, Stockholm og Göteborg. Omkostningerne kom til langt at overskride det budgetterede, men ruten fik efterhånden stor økonomisk betydning. I dag er kanalen et nationalt monument med stor rekreativ værdi.

De tre følgende eksempler drejer sig også om trafikal infrastruktur, nemlig optakten til de første svenske jernbanebyggerier (1829-1848); lovgrundlaget for biltrafik på de offentlige veje (1900-1916); og love og forordninger vedrørende lufttrafik (1912-1925). Endelig handler kapitel 6 om udviklingen af atomkraft i Sverige mellem 1945 og 1972.

Forfatteren gennemfører sin analyse af de enkelte eksempler ved hjælp af et fælles begrebsapparat for hele perioden. Han viser hvordan den tekniske sfære i én forstand er underkastet politikens primat. Teknologien som sådan skabes ganske vist ikke af politikere, men efter teknologiens elementære tilblivelse påvirkes dens implementering stærkt af rent politiske beslutningsprocesser. En relativt afsondret teknologisk rationalitet, hvis man overhovedet kan forestille sig dette, har derimod trange kår. Beslutningerne træffes ikke efter hvad der er det bedste, letteste og billigste, ud fra på forhånd besluttede værdinormer og kriterier, men gennem mudrede *konflikter* mellem forskellige interesse- og magtgrupperinger. *Aktørerne* er politikere, embedsmænd, lobbyister, entreprenører og teknikere. *Arenaerne* er enten politiske (regering og rigsdag), statbureaukratiske (forvaltningen) eller ekstra-politiske (erhvervsliv og offentlighed). Alle aktører har deres »hjemmebane«, men de dygtigste formår at begå sig på mere end én arena. Et eksempel på dette er atomkraftmodstanderen, rigsdagskvinde Birgitta Hambræus (Centerpartiet). Hendes partis kritiske holdning til atomkraften fra begyndelsen af 1970'erne tilskrives et ideologisk skift, men fr. Hambræus formåede desuden at opbygge og udfolde sin argumentation på et teknisk plan, og hun fik derfor stor gennemslagskraft.

Det generelle billede er at der er betydelig afstand mellem uafhængige sagkyndige og beslutningstagere. Især kanalprojektet byggede mere på naiv tillid til enkeltpersoner end på grundig undersøgelse og overvejelse. Senere førte professionaliseringen og forvaltningsapparatets udbygning til en mere kompetent og alsidig sagsbehandling under projekternes forberedelse og afvikling. De egentlige, specialiserede teknikere forblev som hovedregel ret svagt integrerede i beslutningsprocesserne. Sveriges tidligere statsminister Tage Erlander (Socialdemokratiet) var dog et eksempel på at en central beslutningstagers egen, forudgående teknisk-naturvidenskabelige viden og kontaktflade kan lette hans mulighed for at rådføre sig med de bedste fagfolk. Generelt synes der at være grundlag for en moderat optimistisk vurdering af moderniserings- og demokratiseringsprocessernes virkning på samfundets evne til at håndtere teknologiske problemstillinger, sådan at der både lyttes til ekspertisen og til den folkelige opinion.

Hamilton finder, måske lidt overraskende for ham selv, at de socio-økonomiske hovedgrupper i samfundet, f.eks. industriledere og arbejdere, gennemgående holdt en ret lav teknologipolitisk profil. De lader til at have været dækket ind af teknikere, embedsmænd og af den almindelige teknologipositive stemning i partier og samfund. Bønderne i Rigsdagen derimod – og heraf bogens titel – uviste i reglen markante holdninger, oftest afvisende eller i det mindste fodslæbende. Foranstaltninger til at lette biltrafikkens integration i det almindelige trafikmønster havde de således ikke brug for. Det kostede unødige penge at gennemføre, og motorkøretøjerne skræmte oven i købet hestene fra vid og sans.

Med landbrugets tilbagegang i andelen af befolkningen og bøndernes svagere parlamentariske repræsentation er teknikken i mindre og mindre grad blevet indført »på bønderes vilkår«. Det er naturligvis et interessant spørgsmål om den teknologiske indstilling i de senere år blot er en genopblomstring af »bondelinjen« – måske vil man også om hundrede år trække på smilebåndet over fortiden – eller om der er tale om en anderledes fundamental bekymring for hvad udviklingen vil føre til for os allesammen. Hamilton lancerer dette spørgsmål med sin ironiske titel, men giver ikke selv noget svar.

Forf. har ikke følt behov for at udbrede sig meget om sin placering inden for de teknologihistoriske skoledannelser, men redegør dog kort for hvordan hans arbejde kan ses som et eksempel på »eksternalistisk« teknologihistorie. Teknikkens basale egenskaber ses som et lukket felt. I stedet fokuseres der på hvordan den modtages og håndteres.

Afhandlingen bygger på et stort og veldokumenteret materiale. De mange referater af forslagenes vej gennem systemet og deres behandling i rigsdagen er desværre kedelige og trættende at læse, nok især for en læser der ikke har noget stort almindeligt beredskab i forhold til svensk politisk historie. Men problemstillingen, synsvinklen og konklusionerne er interessante. Det er et stort plus i den samlede vurdering at Hamilton i så høj grad formår at vise både stabiliteten og forandringen i de strukturer han analyserer, uden at lægge overdreven vægt på hverken den ene eller den anden side.

Jan Pedersen

FRANK ALLAN RASMUSSEN: Teknologi. Centraladministrationens behandling af teknologisager 1816-1996. Administrationshistoriske studier nr. 14, Rigsarkivet 1998, 284 s., ill., kr. 200.

Man skal ikke lade sig narre af titlen. Der er ret beset mere tale om et hjælpemiddel end et studie, og betegnelsen teknologi kan absolut ikke strækkes til at dække hele indholdet. Men, som det fremgår af de to forord, teknologihistorie er i vælten, og det kan meget vel have lettet fremkomsten af dette arbejde, der sandelig er af interesse for langt videre kredse end som så.

Indholdsmæssigt drejer det sig om en nøgle til at finde frem til materiale om industri, handel, søfart samt patentsager, og det går på tværs med henvisninger til Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet, Indenrigsministeriet, Udenrigsministeriet, Handelsministeriet og Industriministeriet. Afsnit for afsnit bliver der redegjort for den administrative opbygning, for de hjælpemidler, der står til rådighed, og med velvalgte eksempler demonstreres, hvordan en undersøgelse i praksis gribes an. Det er ikke lystlæsning at pløje bogen igennem fra ende til anden, men mange vil kunne drage nytte af den. I en række tilfælde udvides den kronologiske ramme bagud til 1700-tallet, man får redegjort for rentekammersystemet og kancellisystemet, der er i tillæg rækkevis af staldfiduser fra den erfarne forfatter, og man er således milevidt fra de alt for indforståede indledninger, som præger mange ældre, trykte registraturer, der alle dage har ladt nybegyndere i stikken. Den ikke-arkivvante får i dette tilfælde endda til allersidst en vejledning i at udfylde en låneseddel!

En anden nyttig foreteelse er de mange illustrationer i form af gengivelser af tegninger og dokumenter. De sidste bringer – implicit – en advarsel om, at det ældre materiale kræver visse læsefærdigheder. Men så kan man jo træne gotisk skrift ved hjælp af denne bog, hvortil dog temmelig ofte behøves en lup, hvad